

The Use of Closed/Strange Words, Proverb and Expressions in the Maqam of Al-Kawwas: The Example of El-Makâmetu'l-Antâkiyye

Halis Dede^{1,a,*}, Ramazan Ege^{1,b}

¹Department of Basic Islamic Sciences, Faculty of Islamic Sciences, 64000 Uşak, Türkiye

*Corresponding Author

ARTICLE INFO

Research Article

Received : 10/06/2022

Accepted : 06/07/2022

Keywords:

Arabic Language and Rhetoric

al-Kavvâs

Makâmât

al-Makâmetu'l-Antâkiyye

Strange Word

ABSTRACT

al-Kawwas is a Syrian literary man who died in 1000 AH. el-Makâmetu'l-Antâkiyye takes place in the seventh row of al-Kavvâs's work named Riyâdu'l-Ezâr ve Nesîmu'l-Esâr which he wrote in the field of Makâme. The events of the maqame take place in the city of Antakya (Hatay). Its purpose is to teach the words, idioms and proverbs that are not used in daily language and have an obscure/strange meaning and to inform the reader of such expressions. It also aims to make them think, entertain, give them religious advice and have a good time. The narrator of the makâme is al-Erib b. Akvâl, its hero is an old man and his wife. At the end of the article, there is a dictionary section where the strange words, proverbs and idioms in the text are discussed and their meanings are given. In this study, al-Makâmetu'l-Antâkiyye was analyzed and attention was drawn to the presentation of such writings in a more effective, entertaining and instructive manner by using strange words, idioms and proverbs; An example of the impressiveness of the art of makâme in the teaching method is given.

Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 5(1): 34-43, 2022

El-Kavvâs'ın Makâmât'ında Kapalı/Garip Kelime, Atasözü Ve Deyimlerin Kullanılması: El-Makâmetu'l-Antâkiyye Örneği

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Geliş : 10/06/2022

Kabul : 06/07/2022

Anahtar Kelimeler:

Arap Dili ve Belagatı

El-Kavvâs

Makâmât

el-Makâmetu'l-Antâkiyye

Garip Kelime

ÖZ

el-Kavvâs, hicri 1000 yılında vefat etmiş Suriyeli bir edebiyatçıdır. el-Makâmetu'l-Antâkiyye, el-Kavvâs'ın Makâme alanında telif ettiği *Riyâdu'l-Ezhâr ve Nesîmu'l-Eshâr* adındaki eserinin yedinci sırasında yer alır. Makâmenin olayları, Antakya (Hatay) şehrinde geçmektedir. Gayesi, günlük dilde pek kullanılmayan ve kıyıda-köşede kalmış anlamı kapalı/garip kelime, deyim ve atasözlerini öğretmek ve okuru bu tür ifadelerden haberdar etmektir. Aynı zamanda düşündürmek, eğlendirmek, onlara dini içerikli öğütler vermek ve hoş vakit geçirtmeyi de amaçlamaktadır. Makâmenin ravisi el-Erib b. Akvâl adında hayali bir karakter, kahramanı da ihtiyar bir adam ile bu adamın karısıdır. Makâmenin sonunda metinde geçen garip kelime, atasözü ve deyimlerin ele alınarak anlamlarının verildiği bir sözlük bölümü mevcuttur. Bu çalışmada el-Makâmetu'l-Antâkiyye tahlil edilerek bu tür yazıların, garip kelime, deyim ve atasözlerini de kullanarak okura mesajlarını daha etkili, eğlenceli ve öğretici tarzda sunumlarına dikkat çekilmiş; makâme sanatının öğretim metodundaki etkileyciliğinin bir örneği verilmiştir.

^a halis.dede@usak.edu.tr

^b <https://orcid.org/0000-0003-2388-5406> | ramazan.ege@usak.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5749-510X>

Giriş

el-Kavvâs hakkında kaynaklarda çok fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Onun hicri 1000 yılında vefat ettiği ve makâme alanında kaleme alınmış Riyadu'l-Ezhâr ve Nesîmu'l-Eshâr adında bir eserinin olduğu bilgileri mevcuttur. Onun hakkında elde ettiğimiz malumat, eserinin içeriğinden ve el yazma nüshalarının ön, arka ve giriş bölümlerinden ve bazen de esere dayanarak çıkarımlarda bulunularak elde edilmiştir. Yazarın tam adı: Şemsuddîn el-Kâsım b. Muhammed ed-Dîmeşkî el-Halebî'dir. Hicri 900 yılında doğmuş ve net olmamakla birlikte hicri 1000 yılı civarında vefat etmiştir.¹

Makâme ise kâme (قام) fiil kökünün ism-i zaman, ism-i mekân ve mimli mastarı olup sözlükte “iki ayağın basıldığı yer”,² “meclis”, “ayakta durmak”, “ayakta durma yeri”, “kalkmak”,³ vb. gibi anlamlara gelir.

İstilahî anlamı da genel bir ifadeyle: “Hayali bir kişinin ağzından aktarılan, ibret, öğüt veya nükteli ifadelerle biten kısa hikâyeler”,⁴ ya da “Topluluklar huzurunda söylenen, bir kahramanı ve bir ravisinin olduğu, etkileyici ve sanatlı bir üsluba sahip kısa (bazen de uzun) hikâyeler”.⁵

Kavramsal Çerçeve

Garip (الغريب) Kelime

Garip kelimesi غريب kökünden bir isim olup sözlükte “vatanından uzak”, “hemcinsleri içerisinde farklı”, “bir topluluk içerisinde onlardan olmayan kimse”, “bir sözün/kelamın kapalı/mübhem/muğlak olanı” vb. gibi anlamlara gelip cemisi غريب'dur.⁶ Burada kendisinden kastedilen mana ise bir sözün manasının kapalı olup ilk

bakışta hemen anlaşılamaması, günlük dilde pek kullanılmaması ve birden fazla anlama gelen bir ifadenin hangi anlamında kullanıldığının belirtilmemesinden dolayı muğlak olmasıdır.

Atasözü

Arapçada أمثال kökünden türetilen ve cemisi أمثال olan kelimesi, sözlükte benzer, örnek, ibret, denk, söz, vb. gibi anlamlara gelir.⁷ Terim olarak ise kalıplaşmış ve vecize haline gelmiş bir ifade olup açıklamak gayesiyle benzeri hakkında ifade edilen ve halk arasında yayılıp şöhret bulmuş söz demektir.

Bir durum üzerine söylenen bu ifadelerin, buna benzer veya aynı nitelikteki diğer bir duruma maruz kalanlar için nasihat amacıyla dile getirilmektedir. Bu ifade için darb-ı mesel (bir atasözünü/meseli zamanı gelince ifade etmek) terimi de kullanılmaktadır.⁸

Deyim

Arapçada deyim ile atasözü genellikle aynı bağlamda ve anlamda değerlendirilmiştir. Bu iki kavram diğer dillerde olduğu gibi kesin ifadelerle birbirinden ayırt edilmemiştir. Örneğin Türkçede deyim, bir hüküm içermeyen ve genellikle tek başına bir cümle yapısını oluşturmayan bir niteliktedir.⁹ Ancak Arapçada durum bu şekilde değildir. Mesel/Darb-ı Mesel başlığı altında ele alınan deyim tanımı: “tümce ya da seyrek olarak tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan söz”,¹⁰ “bir kavramı ya da bir duyguyu daha etkili bir anlatımla dile getiren ve gerçek manalarından farklı bir anlamı

¹ Ali Rıza Karabulut-Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemu't-Târihi't-Turâsi'l-İslâmî fî Mektebâtî'l-Alem (el-Mahtûât ve'l-Matbûât)* (Kayseri: Dâru'l-Akabe, 2001), 3/2386; Şeyh Necmeddîn Muhammed b. Muhammed ed-Dîmeşkî el-Gazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire bi a'yânî'l-Mietî'l-Âşire* (Beyrut: Hâşiyelendiren: Halîl el-Mansûr, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1418/1997), 3/178; Şeyh Necmeddîn Muhammed b. Muhammed ed-Dîmeşkî el-Gazzî, *Luḡa's-Semer ve Kaṭṭu's-Semer min Terâcumi A'yânî'l-Tabakâtî'l-Ülâ mine'l-Karnî'l-Hâdî Aşer*, thk. Mahmûd eş-Şeyh (Dîmeşk: Vizâretu's-Sekâfe ve'l-İrşâdu'l-Kavmî, ts.), 2/605; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn Terâcimu Musannifî'l-Kutubî'l-Arabiyye* (Beyrut: Mektebetu'l-Müsenâ-Dâru l-Hyâi't-Turâsi'l-Arabi, 1957), 8/118; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hedyyetu'l-Arifin Esmâu'l-Muelliḥîn ve Asâru'l-Musannifîn* (İstanbul: Muessesetu't-Târihi'l-Arabi, 1951), 1/833; Yûsuf Nûr 'Avad, *Fennu'l-Makâmât Beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib* (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1979), 230.

² Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luḡa*, thk. Abdusselâm Serhân (Kâhire: Mektebetu'l-Hancî, 1396/1976), 9/357.

³ İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: Tâcu'l-Luḡa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgaffûr Attâr (Kâhire: Dâru'l-İlim li'l-melâyîn, II. Basım, 1376/1956), 5/2017.

⁴ Muhammed Rüşdî Hasan, *Eseru'l-Makâme fî Neş'eti'l-Kissati'l-Mısıriyyeti'l-Hadise* (Kâhire: el-Mektebetu'l-Arabiyye, 1394/1974), 23-24.

⁵ Şevkî Dayf, *el-Makâme* (Kâhire: Dâru'l-Maârif, III. Basım, h.1119), 8; Hasan, *Eseru'l-Makâme*, 24-25; Sıtkı Güllü, *el-Harîrî Hayatı, Arap Dil ve Edebiyatına Dair Çalışmaları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995), 3-5.

⁶ Abu'l-Hasan Ali b. İsmâil b. Side el-Mursî, el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1421/2000), 5/507; Muhammed b. Mûkerrem b. Ali İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, III. Basım, 1414), 1/640-641; Garip kelimesi hakkında geniş bilgi için bkz: Hüseyin Elmalî – Şükrü Arslan, “Garîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/374-375; Aziz Siler, “Arapçada ‘Müfred Garib Lafızlar’ ve Çeşitleri”, *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 2 (2014), 177-202; Mehmet Yıldız, “Ebu Hayyân et-Tevhîdî'nin Düşüncesinde Gurbet ve Garîb Kavramları”, *İslâmî Araştırmalar*, 32/2 (2021), 258-

260; Yusuf Akgül, “Garîbu'l-Hadis eserlerinde geçen garîb kelimeler hakkında bir inceleme”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/2 (2012), 97-119.

⁷ Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan b. Düreyd el-Ezdî, *Cemheretu'l-Luḡa*, thk. Remzî Münîr Ba'lebekî (Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 1987), 1/432; el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luḡa*, 15/73.

⁸ Mesel konusunda geniş bilgi için bkz: Tacettin Uzun, “Arap Dilinde Meseller (Atasözleri)”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/5 (2003), 155-169; Dursun Ali Türkmen, “Arap Dilindeki Mesellerinin Oluşumunda Kur'an'ın Etkisi”, *EKEV Akademik Dergisi*, 9/24 (2005), 175-190; İsmail Durmuş, “Mesel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/293-297; Veli Ulutürk, “Kur'an-ı Kerim'de Meseller (Emsâli'l-Kur'an)”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (1993), 74-110; Selahattin Yılmaz, “Arap Edebiyatında Atasözleri (Meseller)”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1996), 237-241; Abdulkadir Bayam, “Hak Dini Kur'an Dili'ndeki Arap Mesellerinin Tespiti ve İncelenmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/35 (2012), 133-165; Ahmed Emin, “Arap Edebiyatında Meseller”, çeviren: Zehra Özlü, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26 (2012), 219-223; Muhammed Selim İpek, “Türk Atasözleri Ve Deyimleri İle Eş anlamlı Arap Meselleri”, *EKEV Akademik Dergisi*, 18/60 (2014), 187-196; Adem Yener, “Arap Mesellerinde Sıra Dışı Erkek Karakteri”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/19 (2018), 117-131; Ramazan Kazan, “Arap Dilinde Mesellerin (Atasözlerin) Oluşumuna Tesir Eden Önemli Etkenler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47 (2021), 111-129; Hacı Çiçek - Osman Kaya, “‘Ef’alu’ Vezninde Vurgulanmış Bazı Mesellerin Analitik Kitiği - Hamza el-İsfahânî ve ed-Durretu'l-Fâhira Örneği”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24/ 41 (2019), 151-173; Yaşar Acat, “Mhalletü'l-Lehçesinde Kullanılan Atasözleri Ve Deyimlerin Fasih Arapçada Kullanılan Atasözleri Ve Deyimlerle Mukayesesi”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 8/2(16) (2016), 694-704.

⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Aydın Oy, “Atasözü”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/44-46.

¹⁰ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009), 3/35.

bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu”¹¹ şeklinde yapılmıştır.¹²

el-Makâmetu'l-Antâkiyye

el-Makâmetu'l-Antâkiyye'nin Muhtevası ve Özeti

Bu yedinci makâmenin olayları Antakya/Hatay'da geçmektedir. Makâmenin temel hedefi günlük dilde pek kullanılmayan nadir kelimeler, deyim ve atasözlerini öğretmektir. Ravi el-Erîb b. Akvâl, hayal âleminde soylu, varlıklı, yakışıklı ve istediği her şeye sahip genç bir delikanlıdır. Bu şekilde müreffeh bir yaşam içindeyken

kalbine çok güzel ve endamlı bir şarkıcının aşk ateşi düşer.¹³ En kıymetli taşların/mücevherlerin bile güzelliğinin karşısında değersiz kaldığı bu kızla evlenmek ister ancak kızın ailesi onu istemez ve eli boş geri çevirir. Büyük keder ve üzüntü içindeyken tüccar komşusu tarafından bu acılarından kurtulmak ümidi ve amacıyla Habîb-i Neccâr'ı¹⁴ ziyaret etmeye yönlendirilir. O da böylece Habîb-i Neccâr'ın kabrini ziyaret etmek üzere Antakya'ya doğru yola revan olur.¹⁵ Orayı gördüğünde oranın güzellikleri ve nefsi rahatlatması hakkında şu dizeleri söyler:

مَدِينَةُ	الْخَضْرَاءِ	مِنْ	رَوْضِهَا	تُهْدِي	إِلَيْنَا	نَفْعَةً	زَاكِئَةً
مَبَاسِمُ	الرَّهْرِ	بِهَا	بَاسِمَةً	وَأَعْيُنُ	السُّحُبِ	بِهَا	بَاكِئَةً
يَحْيَا	بِهَا	مَنْ	بَاتَ	فِي	حَيَّهَا	فَلَا	تَصِفُهَا
وَقَدْ	غَدَا	النَّجَّارُ	جَارًا	لَهَا	فَكَيفُ	مَا	تَفْتَحُرُ
						أَنْطَاكِئَةً	الْحَاكِئَةَ

(O), yeşillik şehridir ki bize bahçesinden/ovasından tertemiz ve hoş bir koku bahşeder/sunar.

Oradaki çiçeklerin ağızları/yaprakları güleç ve bulutların gözleri de ağlamaklı/yaşlıdır (olur).

Mahallesinde geceleyen kişi yaşar ve onu anan/hikâye eden diller (olumsuzlukla) vasıflamaz.

Şüphesiz ki en-Neccâr onun komşusu olmuştur, bu sayede Antakya nasıl iftihar etmesin ki.¹⁶

Ravi, dua etmek ve bereketinden istifade edip sıkıntılarından kurtulmak için Habîb-i Neccâr'ın âli makamına girer. Orayı ziyaret ettiği esnada oranın halkı tarafında teveccühle karşılanır. Kendisinin nereden geldiği ve niçin burada bulunduğuyula alakalı gelen sorular üzerine hikâyesini anlatmaya başlar ve böylece sohbet koyulaşarak zaman akıp gider. Sabah namazı kılındıktan sonra ihtiyar

biri kelimelerinin noktasız olduğu etkileyici bir hutbe okur ve ardından şiirler inşad eder.¹⁷ Hatip, nasihat dolu edebi/sanatsal hitabını ve belîğ ifadelerini bitirdikten sonra ayrılmak üzereyken kapıda bir kadınla karşılaşır. Onunla hiddetli bir şekilde konuşmaya başlar ve sonrasında anlaşılamayıp mahkemeye/kadıya giderler.¹⁸ Karı-koca olduğu anlaşılan bu ikisi, hâkimin huzurunda ağır ithamlarla ve ağza alınmayacak hakaretlerle birbirlerini suçlayıp ondan aralarında hüküm vermesini isterler. Bu suçlama ve kendini savunma esnasında her ikisi de son derece edebi ve belîğ bir dil kullanır. Hâkim, onların fesahatine ve belagatine hayran kalır. Kendisinin o kadar yer gezdiğini ve pek çok insan tanıdığını ancak onlar gibisine şimdiye kadar hiç rastlamadığını, dolayısıyla bu meziyetlere sahip kimseler için sevgi ve mutluluğun ne kadar da yaraştığını söyleyip barışmalarını ister.¹⁹ Ancak kadın bunu kabul etmez ve ihtiyardan mehrini almasını ve

¹¹ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: İnkilab Kitabevi, 1988), 1/52.

¹² Deyim konusunda geniş bilgi için bkz: Erdinç Doğru - Emrullah İşler, “Kur'an Deyimlerinin Semantik Analizi”, *Eskiye: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi*, 27/Güz (2013), 79-102; Mehmet Salmazzem - Abdülkerim Bingöl, “Kur'an'daki Deyimlerin Kürtçe Meallerdeki Çevirileri Hakkında Bir İnceleme”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 9/1(17) (2017), 251-272; Hasan Taşdelen, “Meydânî'nin Mecme'u'l-Emsâl'i Çerçevesinde Arap Deyim ve Atasözlerinde Bitkiler”, *Bilimname: Düşünce Platformu*, 7/17 (2009/2), 265-280; Süleyman Koçak, “Kur'an Deyimlerinde Teşbihin Temel Özellikleri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7/4 (2007), 341-370.

¹³ Kâsim b. Muhammed el-Halebî el-Kavvâs, "Paris Bibliothèque Nationale de France/BNF Gallica Nüshası (El yazma eserin en eski nüshası)", *Paris Milli Kütüphane* "Arabe 3952", 12/ط79 - 1/ط80.

¹⁴ Habîb-i Neccâr, genel kanaate ve görüşe göre Yâsin suresinde bahsedilen, kavmi içerisinde elçilere iman etmiş kişi olduğu ve orada geçen "karye"'nin de Antakya olduğudur. Bu konuda geniş bilgi için bkz: Necmettin Çalışkan, "Kur'an-ı Kerim'e

Göre Ashâbü'l-Karye ve Habîb en-Neccâr", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12/32 (2015), 108-122; Ahmet Sait Sıcak, "Kur'an Yorum Geleneğinde Habîb en-Neccâr: Bir Literatür İncelemesi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14/40 (2017), 445-460; Osman Oral, "Habîb en-Neccâr'ın Antakya Halkına Tavsiye Ettiği Hikmetler", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31 (2020), 240-251; Mustafa Genç, "Kur'an'da Zikredilen Seçkin Şahsiyetlerin Hadislerdeki Yeri Bağlamında Habîb en-Neccâr ile İlgili Rivayetlerin Tetkik ve Tenkid", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8/1 (2021), 79-107; Hüseyin Türk, "Antakya'da Dinlerarası Hoşgörü ve Habibe Neccar Örneği", *Folklor/Edebiyat*, 22/87 (2016), 181-198; Gürhan Bahadır, "Hristiyanlığın Antakya'da Şekillenmesi ve Habîb-i Neccâr", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10/23 (2013), 207-214.

¹⁵ 1/ط81-6/ط80.

¹⁶ 1/ط81.

¹⁷ 12/ط81-1/ط81.

¹⁸ 12/ط84-6/ط84.

¹⁹ 1/ط87.

kendisini boşamasını, aksi takdirde kadını keskin diliyle rezil rüsva edeceğini ve halk arasına çıkacak yüz bırakmayacağını söyler. Adam da kendisinde tek bir kuruşun dahi bulunmadığını, çok zor durumda olduğunu ve dilerse kendisini hapse atmasını söyler. Nihayetinde hâkim kendi cebinden mehri verir ve boşamalarına hükmeder. Lakin onların iğneleyici itirazlarına karşı “Aranızda hüküm vermek caiz değildir” deyip divitini kapatır ve gider. Böylece hiçbir ceza almadan ve üstelik bedavadan mahir parası kazanmış olarak aralarında sulh gerçekleşmiş olur.²⁰ Onlar altınlarla sola, ravi de sağa doğru ayrılıp giderler.²¹

Hâkimin huzurundaki bu karı-kocanın birbirlerini suçlarken kullandıkları ifadelerin zihinlerde daha iyi anlaşılması ve kullandıkları sanatlı dilin daha net anlaşılması için aralarında geçen ve münazara sanatına da örneklik teşkil eden her birine ait birer pasaj şöyledir:

Koca:

فَلَمَّا رَحَلْتُ عَنِ الْفَنَاءِ، وَاتَّخَلْتُ بِمِرْوَدِ الْفَنَاءِ، اصْفَرَّتِ الرَّاحِلَةُ مِنَ الْمَالِ، وَمُنِيْتُ مِنَ الْأُمَحَالِ، فَصِرْتُ أَلْتَمَطُ بِالسُّؤَالِ، وَأَسْتَمَطِرُ سُبْحَ النَّوَالِ، وَأَرْغَبُ فِي الْإِزْغَابِ، وَأَسْتَعِزُّ بِالسَّقَرِ الَّذِي هُوَ قِطْعَةٌ مِنَ الْعَذَابِ، فَاتَّخَذْتُ عَرَسَةً كَيْ تُؤَيِّسَنِي فِي الْغُرْبَةِ، وَتُرَخِّصَ عَنِّي كَشْفَ الْغُرْبَةِ، فَوَجَدْتُهَا مُوسِمَةً فِي الْخَطَابِ، فَبَادَتْ فِي الْخَرَابِ، تَتَعَقُّ كَالْغُرَابِ، وَتَلْدَغُ كَالْخَبَابِ، تَسْمَعُ كَالرَّائِيَةِ، وَتَهْتِكُ كَالْأَتَانَةِ، فَهِيَ أَنْكَرُ مِنْ خُصَلِيٍّ، وَأَمْرُ مِنَ الْخَنْظَلِ

“Evden ayrılıp göç ettiğimde ve yokluk mindalı (göze sürme çekilen mil) ile sürme çektiğimde binek, maldan sararıp soldu (para tükendi) ve kıtlıkla imtihan olundum. Bunun üzerine istemekle dil çıkarır, bahşış bulutlarından yağmur dilenir, rağbet görmeye yeltenir ve azaptan bir parça olan yolculuğu tatlı kılar/ister oldum. Gurbette yalnızlığımı paylaşıp ve gurbetin keşiflerini benden hafifletecek bir eş edindim. Ancak onu hitapta yalancı/ahlaksız, yıkımda baykuş, karga gibi gaklayan, yılan gibi sokan, sağır fareler gibi işiten ve dişi merkepler gibi anıran biri olarak buldum. O, kediden daha çirkin ve Ebu cehil karpuzundan daha acıdır.”²²

Kadın:

اعْلَمْ أَنَّنِي خَلِيلَةُ هَذَا الْغَدَمِ الْمَأْفُونِ، الْمُسَخَّلِ الْحُرُونِ، طَالَمَا جَلَيْتُ عَلَيْهِ فِي قَشِيْبِ الْأَطْمَارِ، وَسَعَيْتُ فِي أَوَامِرِهِ كَالْمُمَارِ فِي الْمَضْمَارِ، وَكُنْتُ جَارِيَةً عَاتِقَ، أَصِيدُ بِطَرَفِي الْفَائِقِ، وَكَانَ لِي عَكْرَةٌ مِنْ كَوْمِ الصُّهْبِ، وَمَقْبَرَةٌ مِنَ الصَّافِيَّاتِ الشُّهْبِ، طَالَمَا أَقْلْتُ الْعُتْرَاتِ، وَرَجُمْتُ الْعِزْرَاتِ، وَسَتَرْتُ الْعُورَاتِ، وَأَعْنْتُ عَلَى السَّعْبِ وَالصَّدَى، وَأَرْخْتُ مِنَ التَّعَبِ وَالرَّذَى، فَلَمَّا صَفَرْتُ مِنْزِلِي مِنَ الرَّادِ، وَرَجَعْتُ رَيْبِي جَمَادٍ، وَصِرْتُ لَا أَمْلِكُ رَاغِيَةً، وَلَا يَغْبُونِي وَلَا ثَاغِيَةً، وَجِئْتُ نَزْلِي هَذَا الدَّاءِ الْمُوجِعِ، وَالْحَادِثِ الْمُفْطِعِ، عَسَا عَنْ ذِكْرِي، وَاسْتَوْخَشْتُ مِنْ وَكْرِي، وَتَحَوَّلْتُ عَنْ مَحْرَابِي، وَجَرَدْتُ سَيْفَهُ مِنْ قِرَابِي

“Bil ki ben bu kalın kafalı, kıt akıllı ve hırçın yaban eşeğinin helalidir. Çoğu zaman eski elbiseler içerisinde ona göründüm ve onun emirlerine tayın/atın hipodromdaki koşusu gibi koştum. Ben, azat edilmiş/hür bir cariyeydim ve bir sürü (elli ile doksan arası) kızıl devem ile boz hücum atlarım vardı. Çoğu zaman tökezlemekten kurtulmuş, gözyaşlarına merhamet etmiş, avret yerlerini örtmüş, açlığa ve haykırışlara karşı yardımda bulunmuş, yorgunluk ve bitkinlikten rahat ettirmişim. Malım tükenip baharım kışa dönünce elimde ne deve, ne at ve ne de koyun kaldı. Bu acı verici hastalık ve korkunç olay başıma gelince beni anmaktan/bana yakınlıktan yüz çevirdi ve yuvama yabancılaştı. Mihrabımdan döndü ve kılıcını kınımdan çekti.”²³

Örneklerde görüldüğü üzere el-Kavvâs, ara ara münazara sanatına da başvurarak makâmelerin anlatımını çeşitlendirmiştir. Böylece anlatıma renklilik katmış, onu güzelleştirmiş ve monotonluktan kurtararak okuyuşu zevkli bir hale getirmiştir.

Makâme, bu diyalog ile son bulur. makâmenin bundan sonraki bölümü ise sözlüktür. Metin içerisinde geçen pek çok kapalı kelime, ifade ve atasözü ele alınarak açıklanmıştır ki makâmenin daha iyi anlaşılması ve bu ifadelerin daha iyi kavranması için bunlar bir bütün halinde aşağıda sunulmuştur.

el-Makâmetu'l-Antâkiyye'de Geçen Garip Kelime Deyim ve Atasözleri

el-Kavvâs, makâmelerinin bazılarında hem okuyucuyu düşünmeye sevk etmek, zihin aktivitesi yapmak ve onlara güzel vakit geçirtmek hem de anlatımını etkili kılmak ve çeşitlendirmek için zaman zaman garip kelime deyim ve atasözlerine başvurmuştur. Yedinci makâme olan el-Antâkiyye'de de bunu temel gaye edinmiştir. Zira makâme bu tür ifadelerle doludur. Bu ifadeler makâmenin sonunda: تَفْسِيرُ مَا أُودِعَتْ هَذِهِ الْمَقَامَةُ الْبَدِيعِيَّةُ مِنَ الْأَلْفَاظِ الْغَوِيَّةِ وَالْأَمْثَالِ وَالْعِبَارَاتِ "Bu eşsiz makâmenin kapsadığı (makâmeye konulan) dilsel kelimeler, atasözleri ve Arapça ifadelerin şerhi/yorumu" başlığıyla bir sözlük olarak ele alınıp açıklanmıştır. el-Kavvâs, bunlardan bazılarını bağlam itibarıyla ve bazılarını da kendine özgü anlamlar yükleyerek kullanmakta ve açıklamaktadır. Diğerleri de herkesçe malum olan anlamları üzerindedir. Bu ifadelerin tablo şeklindeki sunumu şöyle verilmiştir:

Kelime/الكلمة	Arapça Açıklaması	Türkçesi	Metindeki Yeri
الْأَرِيْبُ	الْعَاقِلُ ابْنُ أَقْوَالِ الْمَنْطِقِ	el-Akil b. Akval, Akvalu'l-Mantık (Özel isim)	1/ظ88
الْبَاسِلُ	الشَّجَاعُ	Cesur	12/ظ88
الْجَنَانُ	الْقَلْبُ	Kalp	12/ظ88
الْخَلْقُ	الكَذِبُ ²⁴	Yalan söylemek	12/ظ88
عَانِسُ	هُوَ: إِذَا جَاوَزَ وَقْتُ النِّكَاحِ وَلَمْ يَتَزَوَّجْ	Evlenme çağına gelip de henüz evlenmeyen kişi	12/ظ88

²⁰ 12/ظ88-6/ظ87.

²¹ 12/ظ88.

²² 6/ظ84-1/ظ84.

²³ 12/ظ85-6/ظ85.

²⁴ el-Harîrî'nin, makâmât'ında kullandığı şu ifadesi bu bağlamdadır:

وَمُغْرَمًا بِمُنَاجَاةِ الرِّجَالِ لَهُ وَمَا لَهُ فِي حَبِيبِ الْخَلْقِ مِنْ أَرَبٍ

Onun adamlarla hasbihal etmesi/konuşması vardır, ancak onun yalan sözde herhangi bir gayesi/arzusu yoktur.

Bkz: Ebû Muhammed el-Kâsım b. Ali el-Harîrî, Makâmâtul-Harîrî (Beyrut: Matba'atu'l-Ma'ârif, 1873), 474.

النِّينُ	الرَّوْحَةُ	Karı, eş, zevce, hanım	12/ط88
الْخَجَلُ	سُوءُ الْأَخْتِمَالِ ²⁵	Dayanılmayacak hal, kötü huylu	12/ط88
النَّصَانُ	الْخَنْلُ	İp	1/ط89
الشَّعَافُ	رُؤُوسُ الْجِبَالِ، وَالْوَاجِدَةُ: شَغِيفَةٌ	Dağların başları/zirvesi.	1/ط89
وَالسَّبَبُ	الْخَنْلُ ²⁶	İp	1/ط89
جَارِيَةٌ نَاهِدٌ	أَيُّ: ارْتَفَعَ تَدْيِهَا	Göğsü/memesi büyük/kalkık, yuvarlak	1/ط89
النَّشَاهِدُ	النَّخْمُ	Yıldız	1/ط89
الْهَيْضَمُ	الْأَسَدُ	Aslan	1/ط89
وَالْعَيْلُ	مَوْضِعٌ لِلْأَسَدِ، وَجَمْعُهُ: أَغْيَالٌ	Aslanın yeri/ini	1/ط89
الْحَقْصُ	الْأَسَدُ، وَالرَّجُلُ يُسَمَّى حَقْصًا أَيْضًا	Aslan. Aynı şekilde adama da özel isim olarak kullanılır.	1/ط89
الشُّجُونُ	الْحُبُّ اللَّازِمُ لِلْقَلْبِ	Kalpте zorunlu olarak bulunan sevgi	6/ط89
الشُّوْرُ	عُرُوقُ الرَّأْسِ مِنْهَا يَجْرِي الذَّمْعُ إِلَى الْعَيْنِ	Başın damarlarıdır ki onda gözyaşı, göze akmaktadır.	6/ط89
الْأَوَزَارُ	السِّلَاحُ ²⁷	Silah	6/ط89
الْعَبْرَا	الْفَرَسُ السَّابِقُ فِي الْجَرْيِ	Koşuda/müسابakada öne geçen at	6/ط89
الْهَيْضَنُ	جَبَلٌ مُنْبَسِطٌ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ	Yerde yayılmış dağ	6/ط89
التَّغْوِيرُ وَالتَّغْرِيسُ	بِمَعْنَى وَاحِدٍ وَهُمَا: التَّرْوُلُ	İkisi aynı anlamda olup iniş/inmek demektir.	6/ط89
النَّقَاحُ	الْمَاءُ الْعَذْبُ	Tatlı su	6/ط89
الصَّيْفُ	هُوَ: سَاجِلُ الْبَحْرِ	Sahil, deniz kenarı	12/ط89
الْكُوبُ	الْكَاسُ	Bardak, kupa, fincan	12/ط89
الرَّوْبُ	اللَّبَنُ	Süt, yoğurt	12/ط89
الشُّوْبُ	الْعَسَلُ	Bal	12/ط89
أَمْ وَفَرٌ	وُسْمَى أَمْ نَبِيلَةٍ، وَتَقُولُ: تَنْبَلُ الْبَعِيرُ إِذَا مَاتَ وَأَرْوَحُ	Ümmü Nebile de denilen bu ifade deve için kullanıldığında: olup kokması demektir.	12/ط89
الْعَوْفُ	الْحَالُ ²⁸	Hal, durum	12/ط89
السَّغْبُ	الْجُوعُ	Açlık	12/ط89
حَيْعَلُ الدَّاعِي	قَالَ: حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ	Haydi, namaza dedi.	12/ط89
الْعَبُوشُ	الطَّيْلَسَانُ	Giysi, saç ve omuzları örten bir örtü	12/ط89
مَرْهُوفٌ وَمَرْفُوضٌ	غَنِيٌّ وَفَقِيرٌ	Zengin ve fakir	12/ط89
الْهَمْجُ	الْبَعُوضُ	Sivrisinek	12/ط89
اللَّيْثُ	ضَرْبٌ مِنَ الْعَنْكَبُوتِ قَصِيرُ الْأَرْجُلِ يَصِيدُ الذَّبَابَ	Sinekleri avlayan ve ayakları kısa olan bir tür örümcek (çeşidi)	12/ط89
الْمِشْقَصُ	السَّهْمُ الطَّوِيلُ النَّصْلُ	Metal uç kısmı uzun ok	12/ط89
الصَّبْرُ	السَّجْنُ	Hapis	12/ط89
الْبَلِيَّةُ	النَّافَةُ الَّتِي تُخْبَسُ عِنْدَ قَبْرِ صَاحِبِهَا فَلَا تُسْقَى وَلَا تُعَلَّفُ إِلَى أَنْ تَمُوتَ وَكَانَتْ الْجَاهِلِيَّةُ تَزْعُمُ أَنَّ صَاحِبَهَا يُخْشَرُ عَلَيْهَا	Sahibinin kabrinin yanında bağlanan ve ölünceye kadar sulanmayan ve beslenmeyen deve. Cahiliyye döneminde sahibinin onun üzerinde haşrolunacağına inanılırdı	12/ط89
السَّاعِي	جَابِي الصَّدَقَةِ	Sadaka/zekât (mallarını) toplayan (görevli)	1/ط89
الْعَيْنُ	الذَّهَبُ	Altın	1/ط89
الرَّقَّةُ	الْفِصَّةُ ²⁹	Gümüş	1/ط89
الْحَيْرَبُورُ	الَّتِي تَعْجَرُ وَفِيهَا بَقِيَّةٌ مِنَ السَّبَابِ	İhtiyarlayan ancak kendisinde gençlik kalıntıları olan kadın	1/ط89
الْعَنَانُ	السَّحَابُ، وَاجِدَةٌ: عَنَانَةٌ	Bulut	1/ط89
الشَّرَسُ	سُوءُ الْخُلُقِ	Kötü ahlak	1/ط89
الْغَدَمُ	بُعْدُ الْفَهْمِ	Anlama zayıflığı, akılsız	6/ط89

²⁵ el-Harîrî'nin, makâmât'ında kullandığı şu ifadesi de bu bağlamdadır: قَالَ: أَجَلُ: عَلَى الْخَجَلِ؟ قَالَ: Dedi ki: bir kadın, kötü ahlaklı olmasına rağmen edep lenir mi?/terbiye edilir mi? Dedi ki: evet. el-Harîrî, Makâmâtü'l-Harîrî, 340.

²⁶ Ayet-i Kerime'de (فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ) Hemen göğe bir ip çeksin (bir merdiven kursun). (Hac, 22/15) geçen kullanım bu bağlamdadır.

²⁷ Ayet-i Kerime'de (حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا) Savaş sona erip silahlar bırakılınca kadar. (Muhammed, 47/4) geçen kullanım bu bağlamdadır.

²⁸ el-Harîrî'nin, makâmât'ında kullandığı şu ifadesi de bu bağlamdadır: لَا نَعِمَ عَوْفُكَ (beddua cümlesi). el-Harîrî, Makâmâtü'l-Harîrî, 419.

²⁹ el-Kavvâs, kelimenin bu anlamdaki kullanımına Hz. Peygamber (s.a.v)'in رُبْعُ الْوَرَقَةِ فِي الْمَالِ فَقَالَ: فِي الْوَرَقَةِ رُبْعُ الْمَالِ Hz. Peygamber (s.a.v.) bu dillendirmiş ve altın ve gümüş paralarda dörte bir zekat (1/40) vardır demiştir sözünü delil/şahid olarak vermektedir. 1/ط89.

العُي	تَقُلُ الدَّم	Hantal,	6/ظ89
الملحمة	الوقعة العظيمة	Büyük felaket, afet	6/ظ89
الخرق	الكريم	Cömert, asil	6/ظ89
الكفل	الذي لا يثبت على الخيل	At üzerinde/sırtında duramayan	6/ظ89
الأعزل	التيمن	Cimri, alçak	6/ظ89
العثريف	الخبث	Kötü, şerli	6/ظ89
الأزمل	الجبان	Korkak	6/ظ89
العرج	نحو خمسمائة	Sayısı 500 civarında olan deve sürüsü	6/ظ89
الأذم	الصهيب وهي التي تكون خالصة النياض	Saf beyaz renkli (bembeyaz) olan deve	6/ظ89
الرمكا	بهى	Kırmızı rengi siyahla karışık olan deve, güzel olan, kül renginde olan deve	6/ظ89
الحمرا	صبر	Saf kızıl/Kıpkırmızı olan deve	6/ظ89
الخوارة	عزر	Sütü bol olan ve kolay sağılan deve	6/ظ89
الصهنا	سرع ³⁰	Rengi kırmızı-beyaz arası sarımsı (veya saf beyaz) seri/hızlı olan deve	6/ظ89
الهمان	الإبل الكريمة	Asil/soylu deve	12/ظ89
الشعاميم	الجسان	Güzel renkli deve	12/ظ89
الدرقسة	هي الناقة الشديدة	Çetin/şedid olan deve	12/ظ89
الخرف	الصائم	Zayıf, ince olan deve	12/ظ89
العيسا	التي يختلط بياضها بشيء من الشقرة	Beyazının biraz kırmızı ile karıştığı (kumral) deve	12/ظ89
الرمك	التي يختلط حمرةها بسواد، يقال: بعير أزموك، وناقة رمكا	Kırmızı rengi siyahla karıştığı deve	12/ظ89
الورق	التي يختلط سوادها بياضا، يقال: بعير أورق، وناقة ورقا	Siyah rengi beyazla karışık olan deve	12/ظ89
الحمر	خالصة الحمرة	Saf kırmızı renkli/kızıl deve	12/ظ89
الحور	التي ألوانها بين الغبرة والحمرة وفي جلودها رقة، يقال: بعير أحور، وناقة حور ³¹	Rengi gri ile kırmızı arası olan ve derisi/cildi ince olan deve	12/ظ89
الدغلة	القطعة من الخيل	At sürüsü	12/ظ89
العفاجيح	جياذ الخيل	Atların asil/soylu olanları	1/90
المستقات	يقال: خيل صافيات، والمستقات: وهم المستقامات في المسير	Yürüyüşte öne geçen (atılan) at	1/90
الصبح	الفرس الأغر	Alnında beyazlık olan at	1/90
الأخوي	الأخضر الذي يضرب إلى السواد	Rengi siyaha çalan at	1/90
المبرز	سريع المبارزة	Müsabakada hızlı olan at	1/90
المجلي	هو السابق، وهو من نسل أعوج فيما يقال، كان من الفخولة المشهورة التي تنسب إليها الخيل، الوجيه والغراب ولاحق ومذهب ومكنوم فتنسب الخيل إلى هؤلاء	Öne geçen atır ki denildiğine göre çarpık/tuhaf bir soydan gelirler. “Vecih”, “Gurâb”, “Lâhik”, “Müzheb”, “Mektûm” ırklarının kendisine nispet edildiği meşhur bir ırktan/atadan gelir.	1/90
المردا	الأرض التي لا شجر بها ولا نبات، ومنه اشتقاق الأمرد لخلو وجهه من الشجر	Hiçbir ağacın ve otun olmadığı/bitmediği yerdir ki köse kelimesinin iştikakı da yüzünde tüy/kıl olmadığı için bundan gelmektedir.	6/90
الصدى	العطش	Susuzluk	6/90
القرضاب	السيف، وهو: النصل، والحسام والمشرقي والصارم والمهند والهندوان	Kılıç anlamına gelir ki “Nasl”, “Husâm”, “Meşrefi”, “Sârim”, “Mühenned” ve “Hunduvân” gibi çeşitleri vardır.	6/90
الصمصام	السيف العريض	Geniş kılıç	6/90
الممصم	الماضي	Nüfuzlu, Keskin kılıç	6/90
العضب	القاطع، وكذلك القاضب والقرضاب والفصل والجرار والمخمد	Keskin kılıç demektir ki “Kâdib”, “Kirdâb” “Kâsil”, “Cerrâr” ve “Mihdem” çeşitleri de böyledir.	6/90
غرازه	حده	Keskinliği demektir.	6/90
الكهام	الكليل	Bıçak vb. kör olması, bitkin	6/90

³⁰ el-Kavvâs, atların bu isimlendirmesi konusunda Benî Abs kabilesinin şu sözünü delil olarak vermektedir: ما صبر عيس: ما صبر معنا Benî Abs “Savaşlarımızda bizimle beraber kadınlardan amca kızları, develerden kızıl renkli ve atlardan Kumeyt olanı hariç kimse sabretmez” derler. 12/ظ89-6/ظ89.

³¹ el-Kavvâs, yukarıda isimleri geçen develer hakkında şu ayrıntıyı da aktarmaktadır: أظهرها جلدًا، والورق: أظيئها لحمًا، والخوز: أعزرها. Humur: cildi en parlak/en açık, Vurk: eti en güzel/iyi ve Havzâ/Hüz: sütü en bol ve en doğurgan olanıdır. 12/ظ89.

عَاسِلُ الرُّمَحِ	هُوَ الْخَطِيُّ، وَالْبَزَنِيُّ وَالرُّدْنِيُّ وَالزَّاعِي وَالْأَسْمَرُ وَالْمَرَعَشُ وَالْمُنْقَفُ وَالصَّعْدَةُ وَالْقَنَاءُ	Hatt (Bahreyn'de bir bölge) mızrağı/kılıcı. "Yezeni", "Rüdeyni", "Za'ibi", "Esmer", "Mer'aş", "Müsekkaf", "Sa'de" ve "Kanât/Kanâh" bu türdendir.	6/90
المِزْرَاقُ:	الرُّمَحُ الْخَفِيفُ	Hafif mızrak	12/90
الْأَسْلُ	قِيلَ: مَا دَقَّ مِنَ الْحَدِيدِ وَحَدَّ فَبَقِعَ عَلَى الْأَسِنَّةِ	İnceltilen ve keskinleştirilen bir demir parçası olup sonra mızrak (kabzası, demiri) olarak isimlendirildiği söylenmiştir.	12/90
الْمِرْأَنُ	الرِّمَاحُ الطَّوِيلَةُ، وَاجْدُهَا: مَارُنُ	Uzun mızrak	12/90
الْحَنَّةُ	الزَّوْجَةُ	Karı, eş, hanım	12/90
طَفِيلَةٌ	بِفَتْحِ الطَّاءِ وَهِيَ النَّاعِمَةُ	Yumuşak, (halim/yumuşak huylu)	12/90
الدَّعْفَانُ	الرَّذْفُ، وَيُسَمَّى الْبُوصُ وَالْعَجْزُ وَالْعَجِيزَةُ	Arka, kaba et, terki, kuyruk	12/90
الهِرْكُوكَةُ	عَظِيمَةُ الْأَرْكَانِ، وَقِيلَ: الْوَرَكَيْنِ	Yapısı/iskeleti büyük olan veya kalçaları büyük olan	12/90
عُطْبُولَةٌ	الطَّوِيلَةُ الْعُنُقُ	Boynu uzun olan	12/90
الْهُيْصَلَةُ	الْقَصِيرَةُ	Kısa	12/90
اللَّخْنَا	الْمُنْتِنَةُ الرَّائِحَةُ	Kötü kokulu	12/90
الْخَفِرَةُ	الْحَيَّةُ الْمُحْتَبَبَةُ إِلَى بَغْلِهَا	Kocasına sevimli gelen hayâli/hayâ sahibi kişi	12/90
الْعُقْطَاخُ	الْمُسْتَرْحِيَةُ اللَّحْمُ	Eti sarkık/sarkmış	12/90
الدَّقِيسُ	الْحَمَقَا	Kafasız, ahmak	12/90
السَّرْقُ	الْخَرِيرُ	İpek	12/90
الرِّدَانُ	الْخَزْ	İpek, ipekten yapılmış elbise	12/90
الْفُوعَةُ	طِيبٌ أَرْجُ وَعَبْقُ	Güzel koku, hoş koku	1/90
فُوعَةُ الطَّيِّبِ	قُوَّةُ رَائِحَتِهِ	Güzel kokunun kuvvetliliği	1/90
الدَّقْفُ	جِدَّةُ الرَّائِحَةِ تَكُونُ فِي الطَّيِّبِ	Güzel kokularda kokunun keskinliği	1/90
الدَّقْفُ	بِالدَّالِ الْمُهْمَلَةِ وَسُكُونِ الْفَاءِ فَلَا يُقَالُ إِلَّا فِي الْمِسْكِ خَاصَّةً	Özel olarak misk için kullanılan bir ifade	1/90
الصَّبَوَارُ	الْمِسْكُ	Misk	1/90
السَّلْسَلُ	الْمَاءُ الْبَارِدُ	Soğuk su	1/90
الْعِمَارُ وَالْعَمَرُ	الْمَاءُ الْكَثِيرُ، وَجَمْعُهُ: عِمَارٌ	Büyük/bol su	1/90
الْجُودُ	بِفَتْحِ الْجِيمِ الْقَطْرُ الَّذِي يَزِيدُ كُلَّ شَيْءٍ	Her şeyi sulayan yağmur/damla	1/90
الْجُودُ	مَغْرُوفٌ	Cömertlik	1/90
الْفَنَاءُ	الْمَنْزِلُ	Ev, konut	1/90
الْعُرْسَةُ	هِيَ الزَّوْجَةُ أَيْضًا	Karı, hanım, eş	6/90
الْمُوسِمَةُ	الْفَاجِرَةُ	Kötü kadın, zina yapan kadın	6/90
الْوَقِيَادَةُ	الْبُومَةُ، وَالْقِيَادُ: الذَّكْرُ	Baykuş	6/90
الْأَيْمُ وَالصَّلُّ وَالْأَرْقَمُ وَالْأَصْلَةُ وَالْجَبَابُ وَالْخَصْبُ وَالنُّعْيَانُ	مَا عَظُمَ مِنَ الْحَيَاتِ	Yılanlardan büyük olanları, büyük yılanlar	6/90
الرَّيْنَانَةُ	فَارَةٌ صَمًا	Sağır fare	6/90
الْخُصْلُ وَالصَّوْرُ وَالسِّنُّورُ وَالْهَرُّ وَالْقَطُّ	بِمَعْنَى وَاحِدٍ	Bunların tümü aynı (kedi) anlamdadır.	6/90
الْخُوطُ	قَصَبٌ مِنَ الشَّجَرِ، وَجَمْعُهُ: خَيْطَانُ	Ağaç dalı, sopa, odun	6/90
الْعَبْلُ	الْوَرَقُ	Yaprak	6/90
الصَّوَيْغُ	الْمَاءُ ³²	Su, kaynak	6/90
الْمَرْدَمُ	الثَّوْبُ الْمُرْفَعُ	Yamalı elbise	12/90
النَّقْلُ	النَّعْلُ الْخَلْقِيُّ	Eski ayakkabı, nal	12/90
الطَّالِقُ	الطَّاقَةُ	Deve	12/90
الْبَيْعَاقِبُ	ذَكَورُ الْحَجَلِ، وَاجْدُهَا: يَغْقُوبُ	Erkek keklik	12/90
السَّلَكَةُ	الْأَنْثَى	Dişi keklik	12/90
النَّهَارُ	فَرْخُ الْخَبَارَى	Toy kuşunun yavrusu/civcivi	12/90
النَّيْلُ	فَرْخُ الْكَرْوَانِ	Yağmur kuşunun yavrusu	12/90
الْقَشْعَمُ	النَّسْرُ	Akbaba, kartal	12/90
الْهَيْئُ	فَرْخُ الْعُقَابِ	Kartal/akbaba yavrusu	12/90

³² el-Harîrî'nin, makâmât'ında kullandığı şu ifadesi de bu bağlamdadır: أَخْبْتُ بِهِ فِي الْبَيْعِ / قَالَ: دَدِي كِي: أَكَلِي أَيْنَامَ الْعَاقِلِ تَحْتَ الصَّقِيعِ، قَالَ: Dedi ki: akıllı kişi suyun/saki'in altında yatar mı? Dedi ki Baki''de (Medine mezarlığı) onunla arkadaşlık yap/onu sev. el-Harîrî, *Makâmâtul-Harîrî*, 338-339.

السَّيِّدُ	الذُّنْبُ	Kurt	12/ظ90
السَّيْلَةُ	الْأَنْثَى	Dişi kurt	12/ظ90
الْإِبْرِيْقُ	السَّيْفُ الصَّغِيرُ الْمَاءِ	Cılalı, düz, keskin ve suyu bol olan kılıç	12/ظ90
الْمِنَّةُ	الْفَرْدَةُ	Maymun	12/ظ90
الْغُدْمُ	الْبَعِيدُ الذَّهْنُ	Anlama zayıflığı, akılsız	12/ظ90
الْمَأْفُوقُ	الضَّعِيفُ الْعَقْلُ	Aklı/hafızası zayıf	12/ظ90
الْمِسْحَلُ	الْحِمَارُ الْفَحْلُ	Erkek/tohumluk eşek	1/و91
الْعَكْرَةُ	مَا بَيْنَ الْخَمْسِينَ إِلَى السَّبْعِينَ	Sayısı 70 ile 90 arasında olan deve sürüsü	1/و91
الْكُومُ	التَّوْقُ الْعَظِيمَةُ	Büyük/çok olan deve (sürüsü)	1/و91
الْمِقْتَبُ	جَمَاعَةٌ مِنْ خَيْلِ الْغَارَةِ	Düşman üzerine hücum eden/baskın yapan at sürüsü	1/و91
الرَّاعِيَّةُ	النَّاقَةُ	Deve	1/و91
الْيَعْبُوبُ	الْفَرَسُ وَالْجَوَادُ	At, yarış/savaş atı	1/و91
النَّاعِيَّةُ	الشَّاةُ	Koyun	1/و91
أَبُو لَعِيمٍ	الْخُبْزُ	Ekmek	1/و91
أَبُو عَوْنٍ	الْمِلْحُ	Tuz	1/و91
الْكَيْصِيُّ	الرَّجُلُ الشَّجِيحُ الَّذِي يَأْكُلُ وَحْدَهُ	(Yemeğini kimseyle paylaşmayıp) tek başına yiyen cimri	1/و91
الْأَرْسَمُ	الَّذِي يَسْتَمُ الطَّعَامُ	Yemeğe söven kişi	1/و91
الْوَارِثُ	الْدَّخْلُ عَلَى طَعَامِ الْقَوْمِ وَلَمْ يُدْعَ إِلَيْهِ، وَهُوَ يُسَمَّى الطَّغْفِيلِيَّ	Çağrılmadığı halde insanların sofralarına katılan kişi, “Tufeyli” diye isimlendirilen kişi	6/و91
النَّصِيفُ	الْحَارُّ	Sıcak	6/و91
طَلَسَمَ	كَرِهَ وَجْهَهُ	Yüzünü ekşitmek, tiksirmek	6/و91
طَرَسَمَ	قَلْبَ يَدِهِ	Elini çevirmek	6/و91
بَرَطَمَ	عَيْنَ وَغَضِبَ	Kaşlarını çatmak, öfkelenmek	6/و91
الطَّائِحُ	الْقِدْرُ إِذَا كَانَتْ عَلَى النَّارِ	Ateşin üzerine bırakılan tencere	6/و91
الْحَاتِمُ	الْعُرَابُ	Karga	6/و91
الْفَوْغُ	صَغَارُ الْجَرَادِ، وَأَوَّلُ مَا يَكُونُ الْجَرَادُ نَبَابًا، ثُمَّ يَكُونُ غَوْغًا إِذَا مَاجَ بَعْضُهُ فِي بَعْضٍ	Çekirgenin küçüğü. Çekirge ilkin sinek olur, sonra birbirine geçince çekirge olur.	6/و91
الْقَمْعُ	نَبَابُ أَرْزُقٍ عَظِيمٍ، الْوَاحِدَةُ: قَمْعَةٌ	Mavi büyük sinek	6/و91
النَّجْوُ	رَجِيعُ الْإِنْسَانِ	İnsanın dışkısı	6/و91
الْمَهْرَقَانُ	الْبَحْرُ	Deniz	12/و91
الْحَالُ	الطِّينُ الْمُلْقَى بِسَاحِلِ الْبَحْرِ	Deniz kenarına atılan çamur	12/و91
الدَّالِفُ	الشَّيْخُ	İhtiyar, yaşlı	12/و91
أُمُّ الْفَرَى	مَكَّةُ الْمُشْرِفَةِ	Mekke-i Müşerreffe	12/و91
أُمُّ الْفَرَى	السَّكْبَاجُ	Sirke ile pişirilen et	12/و91
السَّهَامُ	الرَّيْحُ الْخَارَّةُ، وَهِيَ السُّمُومُ أَيْضًا	Sıcak rüzgâr, sam yeli	12/و91
الْمُورُ	التَّرَابُ الَّذِي تُثِيرُهُ الرِّيحُ	Rüzgârların (havaya) kaldırdığı (toz haline getirdiği) toprak	12/و91
الْبُرُّ	اللِّسَانُ	Dil	12/و91
الْبَحْرُ	الْقَلْبُ ³³	Kalp	12/و91
السَّابِحُ	الْفَرَسُ السَّرِيعُ الَّذِي يَسْتَحِبُّ بِيَدَيْهِ	Elleriyle/ön ayaklarıyla koşan hızlı at	12/و91
الْمُنَاحُ	الْحَلَالُ	Helal	12/و91
الْجُنَاحُ	الْحَرَامُ	Haram	12/و91
وَعَكْدَةٌ	عُرُوقٌ بِأَصْلِ اللِّسَانِ بِهَا سُمِّيَ اللِّسَانُ: وَعَكْدَةٌ	Dilin aslından/kökünden olan damarlardır ki bununla/bundan dolayı dile bu isim konulmuştur.	12/و91
شَابٌ حَزُورٌ	الشَّابُّ إِذَا بَلَغَ دُونَ / الْعِشْرِينَ سَنَةً	Yirmi yaşını geçmiş (o civarda) olan genç	12/و91
الذَّكَاءُ	السَّمْسُ	Güneş	1/ظ91

³³ el-Kavvâs, الْبَحْرُ الْبُرُّ ifadeleri hakkında: (ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ) karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır (Rûm, 60/41) ayeti kerimeyi ve Hz. Ebû Bekir (r.a.)'in: الْقَلْبُ: الْبَحْرُ، وَاللِّسَانُ، الْبُرُّ: عَنْهُ: اللِّسَانُ، قَالَ أَبُو بَكْرٍ الصِّدِّيقُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: Ebû Bekir es-Sıddık (r.a.) dedi ki: Berr: dil ve bahr da kalp demektir sözünü aktarmıştır. 12/و91.

Sonuç

el-Makâmetu'l-Antâkiyye, yazarın makâmâtında yedinci sırada yer alan bir makâmedir. Yazar, hicri onuncu asırda Suriye bölgesinde yaşamış bir edebiyatçıdır. İsmi, *Riyâdu'l-Ezhâr ve Nesîmu'l-Eshâr* adlı eseriyle duyurmuştur.

el-Kavvâs'ın bu makâmesinin temel gayesi garip (anlamı kapalı) kelime deyim ve atasözlerini öğretmektir. Yukarıdaki örneklerde ve tabloda görüldüğü üzere eğitici/öğretici yazım türünün kullanılmasıyla makâme monotonluktan kurtarılmış ve ifadeye heyecan katılmıştır. Bu sayede okunması bir yandan zevkli hale getirilirken öte yandan okura, duyulmayan ve günlük dil kullanımlarında pek geçmeyen garip kelime, atasözü ve deyimleri öğretmek onları hem zihin jimnastiği yapmaya sevk etmiş, hem de yeni şeyler öğrenmelerini sağlamıştır. Aynı zamanda yer yer münazara sanatını kullanarak anlatım türünü çeşitlendirmiştir.

Bu örnek makâme üzerinden makâme yazılarının edebiyatta, söz sanatlarında ve toplum üzerinde ne kadar da mümtaz bir yerinin olduğu, hem akla hem de ruha hitap etmesi yönüyle edebi türler içerisindeki konumunun yüksekliği anlaşılmaktadır.

Kaynaklar

Kur'an-ı Kerim.

- Acat, Yaşar. "Mhallemî Lehçesinde Kullanılan Atasözü Ve Deyimlerin Fasih Arapçada Kullanılan Atasözü Ve Deyimlerle Mukayesesi". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 8/2(16) (2016), 694-704.
- Akgül, Yusuf. "Garîbu'l-Hadis eserlerinde geçen garib kelimeler hakkında bir inceleme". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (2012), 97-119.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2009.
- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılab Kitabevi, 1988.
- 'Avad, Yûsuf Nûr. *Fennu'l-Makâmat Beyne'l-Meşrik ve'l-Mağrib*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1979.
- el-Bağdâdî, İsmail Paşa. *Hediyyetu'l-Arifin Esmâu'l-Muelliğin ve Asâru'l-Musannifin*. İstanbul: Muessesetu't-Târihi'l-Arabî, 1951.
- Bahadır, Gürhan. "Hristiyanlığın Antakya'da Şekillenmesi ve Habib-i Neccar". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/23 (2013), 207-214.
- Bayam, Abdulkadir. "Hak Dini Kur'an Dili'ndeki Arap Mesellerinin Tespiti ve İncelenmesi". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/35 (2012), 133-165.
- el-Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgaffûr Attâr. Kâhire: Dâru'l-İlim li'l-melâyîn, 2. Basım, 1376/1956, 2017.
- Çalışkan, Necmettin. "Kur'an-ı Kerim'e Göre Ashâbü'l-Karye ve Habib en-Neccâr". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/32 (2015), 108-122.
- Çiçek, Hacı - Osman Kaya. "“Ef’alu” Vezninde Vurgulanmış Bazı Mesellerin Analitik Kritiği -Hamza el-İsfahânî ve ed-Durretü'l-Fâhira Örneği". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/ 41 (2019), 151-173.
- Dayf, Şevkî. *el-Makâme*. Kâhire: Dâru'l-Maârif, 3. Basım, 1119.
- Doğru, Erdinç - Emrullah İşler. "Kur'an Deyimlerinin Semantik Analizi". *Eskiye: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 27/Güz (2013), 79-102.

- Durmuş, İsmail. "Mesel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/293-297. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Elmalı, Hüseyin – Şükrü Arslan. "Garîb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/374-375. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Emin, Ahmed. "Arap Edebiyatında Meseller". çeviren: Zehra Özli. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (2012), 219-223.
- el-Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzibu'l-Luğa*. thk. Abdusselâm Serhân. Kâhire: Mektebetu'l-Hancı, 1396/1976.
- Gülle, Sıtkı. *el-Harîrî Hayatı, Arap Dil ve Edebiyatına Dair Çalışmaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995.
- el-Gazzî, Şeyh Necmeddîn Muhammed b. Muhammed ed-Dimaşkî. *el-Kevâkibu's-Sâire bia'yâni'l-Mieti'l-Âşire*. Hâşiyelendiren: Halîl el-Mansûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- el-Gazzî, Şeyh Necmeddîn Muhammed b. Muhammed ed-Dimaşkî. *Lutfu's-Semer ve Katfu's-Semer min Terâcumi A'yâni't-Tabakati'l-Ülâ mine'l-Karni'l-Hâdî Aşer*. thk. Mahmûd eş-Şeyh. Dimaşk: Vizâretu's-Sekâfe ve'l-İrşâdu'l-Kavmî, ts.
- Genç, Mustafa. "Kur'an'da Zikredilen Seçkin Şahsiyetlerin Hadislerdeki Yeri Bağlamında Habib en-Neccar ile İlgili Rivayetlerin Tetkik ve Tenkidi". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021), 79-107.
- el-Harîrî, Ebû Muhammed el-Kâsım b. Ali. *Makâmâtul-Harîrî*. Beyrut: Matba'atu'l-Ma'ârif, 1873.
- Hasan, Muhammed Rüşdî. *Eseru'l-Makâme fi Neş'eti'l-Kıssati'l-Misriyyeti'l-Hadise*. Kâhire: el-Mektebetu'l-Arabiyye, 1394/1974.
- İbn Düreyd, Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan el-Ezdî. *Cemheretu'l-Luğa*. thk. Remzî Münîr Ba'lebekî. Beyrut: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 1987.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414.
- İbn Sîde, Abu'l-Hasan Ali b. İsmâil el-Mursî. *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-A'zam*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000.
- İpek, Muhammed Selim. "Türk Atasözleri Ve Deyimleri İle Eşanlı Arap Meselleri". *EKEV Akademi Dergisi* 18/60 (2014), 187-196.
- Karabulut, Ali Rıza-Karabulut, Ahmet Turan. *Mu'cemu't-Târihi't-Turâsi'l-İslâmî fi Mektebâtî'l-Alem (el-Mahtûtât ve'l-Matbûat)*. Kayseri: Dâru'l-Akabe, 2001.
- el-Kavvâs, Kâsım b. Muhammed el-Halebî. "Paris Bibliothèque Nationale de France/BNF Gallica Nüshası (El yazma eserin en eski nüshası)". *Paris Milli Kütüphane* "Arabe 3952".
- Kazan, Ramazan. "Arap Dilinde Mesellerin (Atasözlerin) Oluşumuna Tesir Eden Önemli Etkenler". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 47 (2021), 111-129.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-Müellifin Terâcimu Musannifî'l-Kutubi'l-Arabiyye*. Beyrut: Mektebetu'l-Müsennâ-Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1957.
- Koçak, Süleyman. "Kur'an Deyimlerinde Teşbihin Temel Özellikleri". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/4 (2007), 341-370.
- Oral, Osman. "Habib en-Neccâr'ın Antakya Halkına Tavsiye Ettiği Hikmetler". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 31 (2020), 240-251.
- Oy, Aydın. "Atasözü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/44-46. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Salmazem, Mehmet - Abdulkemir Bingöl. "Kur'an'daki Deyimlerin Kürtçe Meâllerdeki Çevirileri Hakkında Bir İnceleme". *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 9/1(17) (2017), 251-272.

- Sıcak, Ahmet Sait. "Kur'an Yorum Geleneğinde Habîb en-Neccâr: Bir Literatür İncelemesi". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14/40 (2017), 445-460.
- Siler, Aziz. "Arapçada 'Müfred Garib Lafızlar' ve Çeşitleri". *İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 2 (2014), 177-202.
- Taşdelen, Hasan. "Meydânî'nin Mecme'u'l-Emsâl'i Çerçevesinde Arap Deyim ve Atasözlerinde Bitkiler". *Bilimname: Düşünce Platformu* 7/17 (2009/2), 265-280.
- Türk, Hüseyin. "Antakya'da Dinlerarası Hoşgörü ve Habibe Neccar Örneği". *Folklor/Edebiyat*, 22/87 (2016), 181-198.
- Türkmen, Dursun Ali. "Arap Dilindeki Mesellerinin Oluşumunda Kur'an'ın Etkisi". *EKEV Akademi Dergisi* 9/24 (2005), 175-190.
- Ulutürk, Veli. "Kur'an-ı Kerim'de Meseller (Emsâlü'l- Kur'an)". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (1993), 74-110.
- Uzun, Tacettin. "Arap Dilinde Meseller (Atasözleri)". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/5 (2003), 155-169.
- Yener, Adem. "Arap Mesellerinde Sıra Dışı Erkek Karakteri". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/19 (2018), 117-131.
- Yıldız, Mehmet. "Ebu Hayyân et-Tevhîdî'nin Düşüncesinde Gurbet ve Garîb Kavramları". *İslâmi Araştırmalar* 32/2 (2021), 258-260.
- Yılmaz, Selahattin. "Arap Edebiyatında Atasözleri (Meseller)". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996), 237-241.